

Społeczne aspekty miejskiego zagospodarowania przestrzeni w kontekście zdrowia środowiskowego – od koncepcji miast ogrodów po współczesne ruchy społeczne

Karina Erenkfeit¹, Liwia Dudzińska¹, Maja Muszyńska-Graca², Agata Wypych-Ślusarska³

¹ Zakład Czynników Społecznych i Metodologii, Instytut Medycyny Pracy i Zdrowia Środowiskowego, Sosnowiec

² Zakład Zdrowia Środowiskowego i Epidemiologii, Instytut Medycyny Pracy i Zdrowia Środowiskowego, Sosnowiec

³ Zakład Epidemiologii, Wydział Zdrowia Publicznego, Śląski Uniwersytet Medyczny, Katowice

Erenkfeit K, Dudzińska L, Muszyńska-Graca M, Wypych-Ślusarska A. Społeczne aspekty miejskiego zagospodarowania przestrzeni w kontekście zdrowia środowiskowego – od koncepcji miast ogrodów po współczesne ruchy społeczne. Med Og Nauk Zdr. 2015; 21(4): 414–421. doi: 10.5604/20834543.1186916

Streszczenie

Wprowadzenie i cel pracy. Jednym z wdrożonych rozwiązań planistycznych, służących poprawie zdrowia mieszkańców miast, była idea miasta-ogrodu, opracowana pod koniec XIX wieku przez Brytyjczyka, Ebenezera Howarda. Obecnie, istotnym elementem w procesie dbałości o zdrowie populacji, są oprócz planowania urbanistycznego, również różnego rodzaju ruchy społeczne, oparte o społeczne i emocjonalne zaangażowanie. Głównym celem pracy jest przedstawienie nowych form ruchów społecznych, działających na rzecz poprawy jakości życia i zdrowia mieszkańców miast, powstałych jako konsekwencja współczesnych zmian społecznych.

Skrócony opis stanu wiedzy. Wdrażanie nowych rozwiązań w zakresie poprawy jakości zdrowia społeczeństw miejskich przez ich członków, to niezwykle cenna wartość w coraz bardziej zurbanizowanej rzeczywistości społecznej. Przegląd współczesnych miejskich ruchów ekologicznych, opartych o nowe formy uspołecznienia jednostek, to pretekst do zastanowienia się, w jaki sposób polityka społeczna i zdrowotna może wykorzystać powstałe inicjatywy w szerszej skali i co można zrobić, żeby nie zaprzepaścić ich potencjału.

Podsumowanie. Organizacje i ruchy społeczne są obecnie ważnym elementem zdrowia środowiskowego, ponieważ angażują również społeczność lokalną wokół rozwiązania problemów środowiskowych. Analiza aktywności społecznej skupionej wokół elementów zdrowia środowiskowego może przyjąć formę mapy, co ułatwić może pobudzanie społeczności lokalnych do dalszych działań.

Słowa kluczowe

ruchy społeczne, gospodarowanie przestrzenią miejską, koncepcja miast ogrodów, jakość życia, zdrowie publiczne, mapowanie

WPROWADZENIE I CEL PRACY

Rozważania na temat zdrowia mieszkańców miast należy rozpatrywać nie tylko pod kątem jakości poszczególnych elementów środowiska naturalnego, takich jak woda, powietrze czy gleba, ale również ze względu na jakość życia społecznego. Od XIX wieku opracowywaniem i wdrażaniem w życie najlepszych rozwiązań planistycznych, służących poprawie zdrowia mieszkańców miast, zajmowali się działacze społeczni, urbaniści i lekarze. Jednym z realizowanych projektów (również w Polsce) jest idea miasta ogrodu, opracowana przez Ebenezera Howarda pod koniec XIX wieku. Idea ta wpisuje się w ramy zdrowia publicznego, wprowadzającego w życie odgórne rozwiązania, mające na celu poprawę zdrowia społeczeństwa. Innym istotnym elementem dbałości o zdrowie populacji, są różnego rodzaju ruchy społeczne, mające charakter dobrowolny, oparte o społeczne i emocjonalne zaangażowanie. Proponowanie i wdrażanie nowych rozwiązań w zakresie poprawy jakości zdrowia społeczeństw miejskich, przez samych ich członków, to niezwykle cenna

wartość w coraz bardziej zurbanizowanej rzeczywistości społecznej. Aktywny udział adresata działań to podstawowa zasada promocji zdrowia. Przegląd współczesnych miejskich ruchów ekologicznych, opartych o nowe formy uspołecznienia jednostek, to pretekst do zastanowienia się, w jaki sposób polityka społeczna i zdrowotna może wykorzystać powstałe inicjatywy w szerszej skali i co można zrobić, żeby nie zaprzepaścić ich potencjału. Warto zatem określić nowe formy ruchów społecznych, działających na rzecz poprawy jakości życia i zdrowia mieszkańców miast, szczególnie zdrowia środowiskowego, będących konsekwencją współczesnych zmian społecznych.

Celem artykułu jest opis roli społecznych inicjatyw, czyli organizacji i ruchów społecznych, w przestrzeni miejskiej, w kontekście zdrowia środowiskowego. Idea miast ogrodów tworzy punkt wyjścia dla rozważań nad zmianami społecznymi, które pozwoliły na większą autonomię mieszkańców miast w kreowaniu zdrowej przestrzeni miejskiej. Podjęto próbę opisu związku między zdrowiem środowiskowym a rolą czynników społecznych w zachowaniu dobrego stanu zdrowia. Służyć temu będzie opis różnych form uspołecznienia, charakterystyka miast ogrodów i ich obecnego znaczenia, a także wybranych współczesnych form ruchów społecznych, skupionych wokół poprawy jakości miejskiej przestrzeni, zarówno prywatnej, jak i publicznej.

Adres do korespondencji: Karina Erenkfeit, Zakład Czynników Społecznych i Metodologii, Instytut Medycyny Pracy i Zdrowia Środowiskowego, ul. Kościelna 13, 41-200 Sosnowiec
E-mail: erenkfeit@gmail.com

Nadesłano: 24 listopada 2014; zaakceptowano do druku: 6 lipca 2015

OPIS STANU WIEDZY

Idea zachowania dobrego zdrowia społeczeństw miejskich przez kontakt z naturą zawiera elementy romantyzmu, nie jest bowiem możliwe życie w pełni zgodne z naturą w środowisku miejskim, niemniej jednak ten prąd intelektualny był ważnym tłem dla rozwoju rewolucji sanitarnej w XIX wieku. Dzięki temu możliwe było przeniesienie problemu zależności zdrowia od środowiska z płaszczyzny indywidualnej na społeczną [1]. Prace na temat stanu zdrowia mieszkańców przemysłowych miast Wielkiej Brytanii sprzyjały refleksji dotyczącej roli czystej wody, powietrza i ziemi w zdrowiu społeczeństwa. Idea ta została rozpowszechniona przez wielu lekarzy i działaczy społecznych. Jednym z nich był Max von Pettenkofer, który przekonał włodarzy Monachium do zmian w dostarczaniu wody pitnej do miasta, do regularnego sprzątnięcia ulic, wywozu odpadów czy odprowadzania ścieków. Dzięki konsekwencji w tych zabiegach w Monachium odnotowano zdecydowanie niższe odsetki zachorowań na wybrane choroby, a wykłady von Pettenkofera pt. „The Health of a City” oparte były na założeniu, że czystość jest gwarantem zdrowia społeczeństwa [1]. Z kolei w Wielkiej Brytanii Edwin Chadwick przygotował raport, dotyczący warunków sanitarnych, z którego wynikała zależność między wiekiem chorých a przynależnością do klasy społecznej. W raporcie podano, że głównymi przyczynami chorób i epidemii były: zanieczyszczenie powietrza, brud, zagęszczenie ludności, brak kanalizacji i czystej wody [2]. W 1875 roku nakreślono utopijny obraz Hygiei – miasta zdrowia, któremu przyświecała idea kolektywnego, społecznego działania, skierowanego na zapobieganie, a nie na naprawę. Działacze społeczni w zakresie zdrowia, zrzeszali się wokół głoszonych przez siebie idei, m.in. w *The Health and Towns Association*, którego celem była edukacja wszystkich warstw społecznych oraz działania mające na celu uprzyjemnienie wyglądu dzielnic mieszkalnych i terenów otaczających je, tak aby zapewnić mieszkańcom rozrywkę i wypoczynek [1]. Dzięki staraniom planistów, urbanistów, lekarzy, działaczy społecznych powstały takie stowarzyszenia jak Klub Rzymski, Greenpeace czy Projekt Zdrowe Miasta, rozwijający się pod patronatem Światowej Organizacji Zdrowia [3]. Idea zdrowego miasta, w pełni przystosowanego do potrzeb jego mieszkańców i użytkowników, w dalszym ciągu pozostaje nieosiągalnym celem, do którego warto dążyć. Ramy, w których obecnie funkcjonuje idea zdrowia w mieście, to m.in. *zrównoważony rozwój*, oparty na zasadzie kompatybilności ekologicznej, ekonomicznej i społecznej [4]. Na gruncie społecznym idea ta oznacza wyrzeczenie się przez jednostkę zasady maksymalnego zysku na rzecz grupy, w której jednostka funkcjonuje, tak aby wzmocnić siłę wspólnoty [3]. Oddolne inicjatywy mieszkańców miast, indywidualnych, zrzeszonych lub usieciowionych, są obecnie jedną z istotnych sił napędowych postmodernistycznych metropolii i powinny być przedmiotem badań także medycyny środowiskowej.

Zdrowie środowiskowe

Pojęcie zdrowia środowiskowego zostało zapisane w dokumentach Światowej Organizacji Zdrowia w 1996 roku: „zdrowie środowiskowe zawiera te aspekty zdrowia człowieka, w tym i jakość życia, które są determinowane przez czynniki biologiczne, chemiczne, fizyczne, psychiczne i społeczne środowiska; obejmuje też założenia teoretyczne i praktykę w zakresie oceny, eliminacji i zapobiegania obecności

w środowisku tych czynników, które mogą oddziaływać negatywnie na zdrowie obecnego i przyszłych pokoleń” [5]. Zdrowie środowiskowe jest zatem interdyscyplinarną medyczną specjalnością, wykorzystującą wiedzę naukową z zakresu toksykologii, epidemiologii, ekologii, socjologii, psychologii w rozwiązywaniu problemów zdrowia publicznego, związanych ze skażeniem środowiska [6]. Koncentruje się na identyfikacji antropogenicznych czynników ryzyka w środowisku i ich skutków zdrowotnych. Podstawowe obszary działania medycyny środowiskowej to sfera zdrowia publicznego oraz opieka nad indywidualnym pacjentem. Zadania medycyny środowiskowej w obszarze zdrowia publicznego obejmują m.in. epidemiologię środowiskową, procedury oceny ryzyka zdrowotnego, oświatę zdrowotną, opracowywanie i wdrażanie programów profilaktycznych (działania proaktywne) [7]. Obszarem zainteresowania medycyny środowiskowej są m.in. monitoring i badania naukowe, jako podstawa kształtowania polityki ekologicznej i zdrowotnej na określonym obszarze [6]. Działania te, aby zyskać aprobatę społeczeństwa, muszą być zorientowane na potrzeby danej grupy, zwłaszcza w kwestii promowania zdrowia. W celu oceny stanu zdrowia danej społeczności należy się skupić na takich jego komponentach jak: styl życia grupy, warunki sanitarne na obszarze zamieszkania społeczności, aktualna sytuacja demograficzna, gęstość zaludnienia czy system ochrony zdrowia [8]. Zdrowie populacji uwarunkowane jest również środowiskowymi czynnikami ryzyka, tj. zanieczyszczeniem mediów środowiskowych, w tym powietrza (zarówno atmosferycznego, jak i pomieszczeń zamkniętych), wody i gleby. Warto też uwzględnić stresory środowiska fizycznego, które oddziałują również na kondycję psychiczną człowieka: oświetlenie, hałas, wibracje i drgania, warunki klimatyczne, ciepło, substancje chemiczne, promieniowanie i pole elektromagnetyczne [9]. Środowiskiem dla człowieka nie musi być tylko to rozumiane w sensie przyrodniczym. Uwzględnia się również miejsce nauki i pracy, placówki służby zdrowia czy przede wszystkim mieszkanie. Każde z tych środowisk zamieszkuje określona społeczność, która decyduje o priorytetach i sprawach bieżących, a także może być źródłem innowacji, umiejętności i wiedzy, również w kontekście zdrowia. Problem zdrowia środowiskowego można ujmować na poziomie rodziny, a więc „zdrowego domu”. Odwołując się do roboczej definicji zaproponowanej przez Zakład Promocji Zdrowia Centrum Organizacji i Ekonomiki Ochrony Zdrowia, można powiedzieć, że takie miejsce ma na celu ochronę ludzi przed wpływem warunków zewnętrznych, realizuje się w nim podstawowe potrzeby człowieka, łącznie z chęcią wyodrębnienia się z szerszej grupy, zapewnia ono wypoczynek i regenerację oraz eliminuje wtórne zagrożenia [8].

Miejsce zamieszkania spełnia warunki zdrowotne, jeśli jest przystosowane do indywidualnych potrzeb. Ważnymi czynnikami są także relacje społeczne mieszkańców jednego mieszkania, budynku, osiedla czy okolicy, czyli uwarunkowania psychologiczne, socjologiczne lub ekonomiczne. Konieczne jest zadbanie o świadomość zdrowotną i ekologiczną społeczności lokalnej, a także stawianie jakości życia ludzi za priorytet w procesie projektowania i budowania mieszkań czy osiedli [8]. Warto w tym miejscu wspomnieć o stresie środowiskowym, którego jedną z odmian jest stres miejski (*urban stress*), który oznacza duże natężenie różnorodnych bodźców, zarówno fizycznych, jak i społecznych, skupionych we współczesnej przestrzeni miejskiej. Życie w takim otoczeniu obciążone jest kosztami, zarówno zdrowotnymi, jak

i psychicznymi. Niejednokrotnie przejawem stresu miejskiego może być poczucie zagubienia, związane z brakiem czytelności przestrzeni miejskiej i ciągłym jej przebudowywaniem [9]. W projektowaniu przestrzeni miejskiej nie tylko standardy zdrowotne powinny być spełnione, ale również ład przestrzenny, mający istotny wpływ na jakość życia jej mieszkańców. Wszelkie jednak decyzje dotyczące ochrony ludzi przed zagrożeniami środowiskowymi powinny mieć swoje uzasadnienie w nauce. Procesy decyzyjne w kwestiach zdrowia często oparte są na szczątkowej wiedzy, a dodatkowo obciążone są presją społeczną czy konfliktem interesów. Obecnie stosuje się profilaktykę jako sposób na eliminację lub ograniczenie zagrożeń środowiskowych. Związana jest ona ściśle z analizą możliwego ryzyka i monitorowaniem środowiska w celu wcześniejszego wykrywania szkodliwości. Ważnym czynnikiem jest także kwestia ekonomiczna takiego rozwiązania, gdyż koszty działań prewencyjnych powinny w sposób proporcjonalny odnosić się do przewidywanych zysków [10].

Wzrasta w ostatnich latach zainteresowanie środowiskiem i jego bezpieczeństwem z punktu widzenia społeczno-kulturowego. Pojawianie się nowych, nieznanych dotąd ludziom zagrożeń powoduje ograniczanie tolerancji ryzyka i zmiany wartości kulturowych w kwestii etyki środowiskowej. Stworzony przez Graya model postaw środowiskowych obejmuje takie postawy jak [9]: ogólne zainteresowanie środowiskiem; prymitywne przekonanie, że człowiek nie współżyje z naturą, ale nad i obok niej; korzyści *versus* koszty; umiejscowienie kontroli oraz odpowiedzialności. Współcześnie obserwowane postawy względem środowiska naturalnego mogą zawierać sprzeczności w ramach jednostki i mogą być głęboko zróżnicowane. Przykładem może być stanowisko „tylko nie na moim podwórku” (ang. *NIMBY – Not In My Backyard*) [9]. W skrajnej postaci protesty przybierają formę odpowiedzi o znaczeniu „nie budujcie absolutnie niczego w sąsiedztwie czegokolwiek” (ang. *BANANA – Build Absolutely Nothing Anywhere Near Anything*) [11]. W opozycji do tego rodzaju przekonania stoi ruch ekologiczny kształtujący swoją własną etykę, a więc szereg zasad, według których należy postępować wobec środowiska [9].

Koncepcja miasta ogrodu

Kształtowanie się środowiska miejskiego należy do obszaru zainteresowania przedstawicieli wielu dyscyplin – nie tylko architektów, urbanistów, ale również badaczy medycznych i społecznych. Jakość miejskiego środowiska i aranżowanie jak najlepszych warunków bytowych to wspólne cele tych interdyscyplinarnych podejść, które są realizowane teraz i z myślą o przyszłości. Miasto ujmowane jest z punktu widzenia zdrowia i układu przestrzennego, bowiem wszelkie warunki związane z jakością zamieszkania czy pracy wpływają także na zdrowie i jakość życia obywateli [12]. Założenia te przyświecały kreatorom idei miasta ogrodu, powstałej na przełomie XIX i XX wieku na tle rozwijającego się zdrowia publicznego oraz postępującej urbanizacji. Przeludnienie miast związane było z dynamicznym rozwojem przemysłu i skutkowało pogorszeniem się warunków życia, np. zagrożeniem epidemiami czy bezdomnością [13]. Brytyjczyk Ebenezer Howard (1850–1928), któremu zawdzięczamy opracowanie koncepcji miasta ogrodu, przedstawił ją w książce pt. *Garden Cities of Tomorrow* z 1902 roku. Według tej idei miasto miało przypominać technicznie skończony organizm otoczony zielonym pierścieniem terenów żywicielskich. Idea ta podyktowana była chęcią naprawienia świata

z socjalnego punktu widzenia. Fundamentalną cechą takiej organizacji przestrzeni miała być poprawa warunków życia, która z powodzeniem może być realizowana jedynie w małych, pozamiejskich zbiorowościach społecznych. Oprócz rozważań teoretycznych Howard w swojej książce przedstawił projekty miejsc spełniających warunki zdrowej przestrzeni zamieszkania. Posługiwał się diagramami, a najpopularniejszy z nich – „Trzy magnesy” – porównuje cechy miasta oraz wsi i czerpiąc z ich zalet, tworzy koncepcję miasta-wsi. Taki zamysł, eliminujący wady miasta (wysokie ceny, zanieczyszczenia) i wsi (zacofanie, brak rozrywki) miał skutkować stworzeniem przestrzeni, będącej syntezą dóbr ekonomicznych, sprzyjających budowie więzi społecznych. Howard zaznaczył jednak, że ważnym elementem praw człowieka jest prawo do przestrzeni, co wcale nie musi wykluczać się ze zwartą formą zagospodarowania miasta ogrodu. Tworzenie i utrzymywanie kanalizacji oraz wodociągów miało być wspierane z finansów pochodzących z dzierżawy obiektów użyteczności publicznej oraz domów mieszkalnych [3]. Howard nie przedstawiał jedynie teoretycznych założeń, ale także działał na rzecz swojej idei w praktyce. Znane współcześnie Stowarzyszenie Planowania Miast i Wsi (*Town and Country Planning Association*) zostało założone przez niego w 1899 pod nazwą Stowarzyszenie Miast Ogródów (*Garden Cities Association*) [14].

Definicja miasta ogrodu zakłada, że powinno być zaprojektowane „z myślą o zdrowych warunkach mieszkaniowych i prowadzeniu działalności przemysłowej; o rozmiarach nie większych niż te, które czynią możliwym życie społeczne we wszystkich jego przejawach, otoczone większą strefą otwartej przestrzeni; o gruntach w całości będących własnością publiczną lub oddanych w pieczę miejscowej społeczności” [15]. Idea miasta ogrodu charakteryzowała się również konkretnymi liczbami, np. maksymalna jego powierzchnia to 400 ha, a tereny, które będą je otaczać – 2000 ha. Liczba mieszkańców natomiast nie powinna przekraczać 32 tys. Takie parametry winny sprzyjać budowie relacji między mieszkańcami i zapobiegać nadmiernemu rozrostowi miasta, przy możliwości tworzenia miast satelitarnych. Miasta te nie powinny być jednak tworzone identycznie, ale według specyficznych warunków danego terenu czy właściwości społecznych i ekonomicznych otoczenia [16]. Współpraca oraz samostanowienie mieszkańców w kwestii wspólnej przestrzeni zamieszkania były głównymi regułami koncepcji społecznych Howarda. Plan miasta, oparty na okręgu, miał podkreślać równorzędność wszystkich obszarów zamieszkania czy gospodarowania. Potrzeba organizowania się w pewne grupy zorientowane na cel miała być kluczem do zbudowania sprawnie funkcjonującego miasta ogrodu. Ówczesni urbanisci, śledząc powstające miasta ogrody oraz związane z nimi społeczności, czerpali z tej idei nowe pomysły do własnych projektów. Przykładem może być *Neighbourhood Unit* Clarence’a A. Perry’ego, dotyczący przestrzeni Nowego Jorku, czy indyjskie miasto Chandigarh budowane według koncepcji architektonicznych Macieja Nowickiego i Le Corbusiera, dostarczających przesłanek do rozwoju modernizmu w architekturze [3].

Koncepcje budowania bądź modernizowania miast związane są z natłokiem informacji, jakie pojawiły się wraz ze zmianą ustroju polityczno-społecznego. Na jaw wyszedł destrukcyjny charakter obszarów przemysłowych, negatywnie wpływający na zdrowie, środowisko i więzi społeczne [3]. Kwestia architektury i urbanizacji, ich nowego obrazu, planowania przestrzennego została poruszona na

Międzynarodowym Kongresie Architektury, na którym uchwalono w 1933 r. *Kartę Ateńską* [17]. Była ona wyrazem nowej myśli architektonicznej, opartej na funkcjonalnych strefach miasta, teorii masowego społeczeństwa i swobodnego poruszania się po terenie miasta. Ważnym elementem również było zwrócenie uwagi na rolę zieleni w przestrzeni miejskiej, oddalenie strefy zamieszkania od przemysłu czy stworzenie szlaków komunikacyjnych pod ziemią lub z dala od dróg użytkowanych przez pieszych. Miasto, według tych założeń, miało być połączeniem funkcjonalności i dbałości o zdrowie. *Karta Ateńska* wywołała również wiele głosów sprzeciwu, które odbierały ten zamysł jako narzucanie takiej organizacji przestrzeni mieszkańcom przez władzę. W osadzie krytyków, o przestrzeni zamieszkania powinny decydować osoby mieszkające na danym terenie [3].

Obecnie idee zawarte w koncepcji miast ogrodów mają wiele postaci. Jedną nich jest zasada zrównoważonego rozwoju (ang. *sustainable development*), znajdująca coraz większe poparcie w procesie kształtowania miasta i jego środowiska, a jej wdrażanie uznawane jest za kluczowy czynnik w skali globalnej. Polityka Organizacji Narodów Zjednoczonych i Unii Europejskiej wskazuje na wagę zagadnienia harmonijnego rozwoju urbanistyki. Współpraca międzysektorowa wszystkich zainteresowanych jest głównym elementem zarządzania miejskim środowiskiem i planowania przestrzennego (*Environmental Planning Management*) [12]. Idea zrównoważonego rozwoju ma na celu pogodzenie potrzeb i roszczeń z zakresu społecznego i ekonomicznego na obszarze funkcji kulturowych i środowiskowych [18], a także integrację gospodarki, polityki i społeczeństwa na rzecz równowagi przyrodniczej i możliwości zaspokajania potrzeb mieszkańców współcześnie i w przyszłości [19]. Opracowano również wskaźniki zrównoważonego rozwoju (według Komitetu ds. Ochrony Środowiska EUROCITIES): „5 wskaźników obowiązkowych: zadowolenie obywateli ze wspólnoty lokalnej, lokalny wkład do globalnych zmian klimatycznych, lokalne możliwości przemieszczania się i transport pasażerski, dostępność do przestrzeni zielonych i usług, jakość powietrza atmosferycznego. (...) 5 wskaźników fakultatywnych: droga dzieci do i ze szkoły, zarządzanie w organach administracji lokalnej zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju, zagrożenie hałasem, użytkowanie gruntów zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju, produkty promujące rozwój zrównoważony” [12]. Należy też zaznaczyć, że zdarza się, iż ruchy ekologiczne są skłonne do nadawania zbyt dużego znaczenia poszczególnym problemom środowiskowym, podczas gdy nie jest to kwestia nadrzędna, ale niezbędna do realizacji celów gospodarczych i życiowych [12]. W procesie budowania miast często obserwuje się elementy fascynacji sztucznością, ale i nawiązywania do natury. Rozrastanie się miast powoduje wzrost znaczenia krajobrazu naturalnego jako czynnika zachowania równowagi, pojawia się więc problem krajobrazu wewnątrz miasta. Ten dylemat nie miał miejsca w czasie, gdy miasta były małe, a ich przestrzeń integrowała się z naturą. Dbanie o środowisko naturalne w miastach wiąże się z ich funkcją rozwojową, prokreacyjną czy potocznie rozumianym szczęściem mieszkańców [9]. Pierwszym miastem ogrodem było Letchworth Garden City, którego projekt został opracowany w 1903 roku przez B. Parkera i R. Unwina. Jego układ został dostosowany do warunków geograficznych, łączył w sobie zalety miasta i wsi [20]. Teren wybrany pod planowanie przestrzenne charakteryzował się korzystnymi warunkami

hydrologicznymi, geologicznymi, a także dobrą komunikacją ze stolicą – Londynem [21]. Mimo że Letchworth Garden City nie było zbudowane na planie koła, zachowało wszelkie cechy miasta ogrodu takie jak: niska zabudowa, otaczający pas upraw rolnych czy linia kolejowa. Plan sprzed ponad stu lat do dzisiaj znajduje odzwierciedlenie w projektowaniu i ochronie konserwatorskiej. Inne wzorcowe miasta ogrody na świecie to m.in. Welwyn Garden City w Wielkiej Brytanii, Hellera i Falkenberg w Niemczech, a także Redburn w USA. W Polsce idea miast ogrodów była jedną z powszechnie znanych koncepcji urbanistycznych początku XX wieku. Zaslugę w tym zakresie można przypisać Władysławowi Dobrzyńskiemu, który jako prezes Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego podróżował do angielskich miast ogrodów [20]. Pierwszymi miastami ogrodami w Polsce były Żąbki pod Warszawą, Młociny i Nowa Warszawa, a następnie m.in. Podkowa Leśna i Milanówek. Polskie miasta ogrody miały formę klasycznych osiedli mieszkaniowych o zaletach zdrowotnych i ekologicznych, z dogodnym połączeniem komunikacyjnym z najbliższymi metropoliami, od których były uzależnione ekonomicznie [20]. Na podstawie koncepcji miast ogrodów powstały osiedla miejskie, które w mniejszym lub w większym stopniu odzwierciedlały klasyczne założenia idei. Możliwość życia w mieście, ale w enklawie zieleni, to kusząca perspektywa, realizowana przez wielu deweloperów w Polsce i na świecie. Mimo że idea nie jest już praktycznie realizowana zgodnie ze wszystkimi oryginalnymi założeniami, to nadal nie traci na aktualności. Powstają miejscowości i osiedla inspirowane twórczością E. Howarda, na przykład miasto zrównoważone Siewierz Jeziorna [22].

Aspekt społeczny

Rozważania na temat społecznych aspektów funkcjonowania miast ogrodów oraz przestrzeni miejskiej, można odnieść do różnych form aktywności społecznej opisywanych w socjologii w teorii struktur społecznych. W ujęciu interakcjonizmu symbolicznego grupy społeczne oznaczają zorganizowaną działalność jednostek w odniesieniu do innych: „(...) uczestnicy uwzględniają nawzajem podejmowane przez siebie czynności, muszą uchwycić, przekształcić, czy też dostosować swe własne zamiary, pragnienia uczucia i postawy; podobnie ocenić odpowiedniość norm, wartości oraz nakazów grupowych do sytuacji ukształtowanych przez czynności innych” [23]. Rzeczywistość społeczna składa się ze wzajemnych oddziaływań suwerennych podmiotów tych czynności. Rzeczywiście istnieją jednostki ludzkie, które oddziałują na siebie za pomocą symboli [23]. Z kolei typologia grup społecznych uwzględnia ich klasyczny podział na wspólnoty (*Gemeinschaft*) i społeczeństwa (*Gesellschaft*). Ferdynand Tönnies, autor tego podziału, założył, że jednostkami kieruje ich wola. Wspólnoty oparte są o relacje pokrewieństwa, przyjaźni oraz relacje sąsiedzkie. Społeczeństwa natomiast są rodzajami grup, które opierają się na odpowiednich porozumieniach między jednostkami w celu osiągnięcia czy realizacji wyznaczonych celów, np. towarzystwa handlowe, zrzeszenia, spółki [24]. Jednym ze spoiw grupy jest więź społeczna, która oznacza: „(...) zorganizowany system stosunków, instytucji, środków kontroli społecznej, skupiający jednostki, podgrupy i inne elementy składowe zbiorowości w całość zdolną do trwania i rozwoju” [25]. Bez więzi grupa nie może istnieć, ponieważ wytworzona świadomość zbiorowa daje poczucie łączności i solidarności [24]. Obecne powiązania społeczne ukierunkowane są na budowanie więzi pomiędzy osobami (*person-to-person connectivity*), w przeciwieństwie do

powiązań skupionych na miejscach, takich jak dom, praca czy sąsiedztwo (*place-to-place connectivity*), charakterystycznych dla tradycyjnych społeczeństw nowoczesnych. Takie grupy miały jasno określoną hierarchię, a bezpośrednie kontakty sprzyjały większej kontroli społecznej oraz zależności wspartej lojalnością i konformizmem wobec zasad panujących w organizacji [26].

Rozwój gospodarczy oraz modernizacja środków komunikacji spowodowały, że tego rodzaju więzi społeczne zaczęły ustępować nowemu etapowi kształtowania się powiązań. Proces uwalniania się jednostek odrywa je od konkretnego miejsca, co umożliwia takie narzędzia komunikacji jak telefon czy Internet. Więzy społeczne ulegają przeobrażeniu, które są powodowane zmianami w komunikowaniu się i możliwością rozszerzenia interakcji społecznych, niezwiązanych z konkretnym fizycznym miejscem. W układach sieciowych nie panuje układ hierarchiczny, ale wzajemne stosunki członków grupy na jednym poziomie. Nie dzieje się to jednak w sposób przypadkowy czy dowolny, ale określony przez istniejący już wzór interakcji, co skutkuje niemożnością przedstawienia jednolitego schematu dla każdej z sieci [26]. Wszelkie procesy komunikacyjne idą w kierunku aprobaty dla interakcji. Wspólne przekonania i wcielanie ich w życie zależy często od partnera komunikacji i wzajemnej zgody na taki stan rzeczy [27]. Takie układy sieciowe same przekształcają środowisko według własnych zasad, a nie tylko reagują na nie [26]. Z kolei sieć – rozumiana jako obszar w Internecie – pozwoliła na gromadzenie się w tej przestrzeni wspólnych interesów czy projektów, co skutecznie zastąpiło czasochłonne przeglądanie nieuporządkowanych zasobów. Dzięki tego rodzaju grupowaniu zarówno instytucje, jak i jednostki mają możliwość bezpośredniego wpływu na to, co należy do zasobów sieciowych, a także na komunikację interaktywną. Stało się to przyczynkiem do rozwoju nieformalnych i spontanicznych form komunikowania się [28]. Można powiedzieć, że rodzą się nowe rodzaje wspólnot społecznych działających wirtualnie i skupiających się na wspólnych celach, zainteresowaniach czy wartościach. Społeczności budowane w sieci mogą funkcjonować w realnej rzeczywistości, spotykając się, udzielając członkom grupy materialnego wsparcia [28].

Współczesne formy komunikacji są wykorzystywane m.in. przez nowe ruchy społeczne, definiowane jako zrzeczenia ludzi wyznających idealistyczne lub moralistyczne wartości i sądy na temat ludzkiego życia w wymiarze jednostkowym lub zbiorowym, które znajdują się poza głównym nurtem społeczeństwa lub na jego marginesie [29]. Ruchy społeczne narodziły się w XIX wieku i miały wówczas charakter klasowy. Od połowy XX wieku można mówić o ruchach uniwersalnych, wykraczających poza system klasowy, skupionych wokół spraw społecznych, np. ruchy ekologiczne czy feministyczne. Ruchy w czasach Internetu mają jeszcze inny charakter, bo ich podstawą jest sieć internetowa i sieci komunikacji mobilnej. Powstają w ten sposób realne i wirtualne sieci społeczne, wśród których można wyróżnić sieci skupione wokół jednego problemu na ograniczonym obszarze oraz takie, które łączą dany ruch z innymi inicjatywami na całym świecie, a także z innymi formami przekazów społecznych (takimi jak blogi) [30]. Pośród nowych ruchów społecznych, przypisanymi ściśle do przestrzeni miejskiej, powstały takie, które nie mają wyraźnie określonego centrum decyzyjnego, a mimo to koordynują swoje działania. Nie potrzebują one formalnych struktur kierowniczych, ani sieci przekazu informacji, żeby sprawnie funkcjonować [30]. Ze względu na zminimalizowaną

strukturę są one egalitarne. Wyróżniono również trzy typy ruchów miejskich. Zalicza się do nich ruchy legitymizacji, czyli formalne NGO, mające przyczynić się do budowania społeczeństwa obywatelskiego. Kolejny typ to ruchy oporu, skoncentrowane na oporze wobec polityki neoliberalnej w miastach, związane z obroną obszarów zielonych, czyli ruchy konsumenckie i lokatorskie. Trzeci typ ruchów nazwano ruchami projektu, czyli takimi, które kreują w danym obszarze miejskim nowe idee i wzory kulturowe, nowe trendy.

Rozwojowi ruchów społecznych sprzyja wysoki wskaźnik wykształcenia, przede wszystkim w grupie osób młodych, co w przypadku Polski dotyczy urodzonych w okresie wyżu demograficznego w drugiej połowie lat siedemdziesiątych i pierwszej połowie lat osiemdziesiątych. Stosunkowo łatwa możliwość zdobycia wykształcenia wyższego przyczyniła się do powstania w Polsce wyżu edukacyjnego. Studenci i absolwenci zasilają społeczeństwo, stając się często czynnikiem inicjującym zmiany, co szczególnie jest widoczne w miastach akademickich. Oprócz wiedzy zdobytej na studiach, młodzi ludzie mają niemal nieograniczone możliwości jej poszerzania za pomocą narzędzi informatycznych, a także dzięki otwartym granicom większości krajów europejskich [zob. 31]. Pokolenie mogące korzystać z tych zmian czerpie z doświadczeń innych społeczności i przenosi na swój grunt koncepcje ruchów społecznych lub tworzy własne. Między innymi dzięki temu rola ośrodków miejskich we współczesnym świecie ma niezwykle duże znaczenie. Powstaje w nich tzw. kreatywne *milieu* [32], w którym można szukać rozwijających się nowych idei, chociażby takich jak ochrona i tworzenie obszarów zielonych w miastach. Warto zwrócić uwagę na szereg ruchów, które skupione są wokół ochrony środowiska naturalnego, a także tworzą nowe obszary zieleni. Ich celem nadrzędnym jest podniesienie jakości życia mieszkańców miast oraz przejęcie miasta w ręce obywateli.

Współczesne przykłady koncepcji miast ogrodów

Należy podkreślić, że uwzględnianie obszarów zieleni w przestrzeni miejskiej to nie tylko zasługa koncepcji E. Howarda. Jej realizacja w wielu miastach Europy przyniosła popularyzację racjonalnego gospodarowania przestrzenią miejską, aby była przyjazna jej mieszkańcom. Ma to związek z ideą zrównoważonego rozwoju, którego cztery podstawowe łady (przestrzenny, przyrodniczy, społeczny, gospodarczy) stoją u podstaw koncepcji ekomiast i ekoosiedli. Tego typu projekty dotyczą tworzenia takich zespołów miejskiej zabudowy, które są samowystarczalne i w których niemal 100% wykorzystywanej energii pochodzi z odnawialnych źródeł (np. budowane ekomiasto Caofeidian w Chinach, osiedle w miejscowości Logroño w Hiszpanii). Można też przytoczyć kilka przykładów nowocześnie budowanych osiedli blokowych, np. Linked Hybrid: „Najlepszy przykład nowego udanego „mrówkowca” to właśnie ukończony Linked Hybrid, osiedle w centrum Pekinu. Składa się z ośmiu bloków, z których każdy połączony jest z sąsiednimi zadaszoną kolorową kładką. W tym blokowisku będzie mieszkać 2,5 tys. osób. (...) W przestrzeni pomiędzy blokami zaprojektowano duży ogród pełen ścieżek i sztucznych pagórków. (...) Warto tu zaznaczyć, że w przeciwieństwie do większości apartamentowców powstających w Polsce, Linked Hybrid jest w dużej mierze dostępny dla wszystkich – nie jest to strzeżone „osiedle zamknięte”. Architekci osiedla wydzielili trzy strefy: publiczną, dostępną tylko dla mieszkańców oraz prywatną. Ten podział widać na przykładzie osiedlowych ogrodów. Ogród główny jest

dostępny dla wszystkich, ale są też ogrody dla mieszkańców poszczególnych bloków (na dachach niższych części budynków) oraz prywatne (na najwyższych dachach)” [33].

Obecnie mieszkania umiejscowione w miastach ogrodach cieszą się niezwykle dużą popularnością i są chętnie kupowane, ponieważ łączą zalety miasta i wsi. Można powiedzieć, że osiedla zbudowane zgodnie z omawianą koncepcją są obecnie ważnym elementem kapitału ekonomicznego zarówno właścicieli mieszkań, jak i samorządów lokalnych. Osiedla takie mają współcześnie również jeszcze jedną ważną funkcję – tożsamościową. Ich wyjątkowość podkreślają sami mieszkańcy, tworząc różnego rodzaju stowarzyszenia, organizując wydarzenia związane z miejscowością/dzielnica, w której mieszkają [zob. 34]. Takim przykładem może być festiwal miast ogrodów, w czasie którego mieszkańcy podwarszawskich miejscowości, zbudowanych zgodnie z wytycznymi E. Howarda, zorganizowali się jako społeczność żyjąca w miejscu ogniskującym walory miasta i wsi [35]. Uzewnętrzeniem potrzeby zielonych obszarów rekreacyjnych w przestrzeni miejskiej są liczne w Polsce ogródki działkowe, które mogłyby teoretycznie funkcjonować częściowo jako ogrody otwarte i tym samym zwiększyć szansę na osiągnięcie suwerenności żywnościowej w wielu miastach. Wspólne uprawianie roślin, dzielenie się zbiorami, gotowanie, niosą ze sobą ogromny potencjał zmiany społecznej. Dotyczy to także tzw. blokowisk, gdzie wkracza uprawa roślin, zmieniająca charakter tych miejsc. Takie działania przeobrażające blokowiska mają o wiele szerszy zakres. Przykładem jest Berlin, gdzie sposób budowania blokowisk przeszedł dużą przemianę, a kluczowego znaczenia nabrała partycypacja społeczna (mieszkańcy, urzędnicy, przedstawiciele organizacji) na etapie projektowania budynków i przestrzeni [33]. „W latach 90. tzw. Platforma Marzahn uchroniła ogromne osiedla Marzahn we wschodnim Berlinie przed wyburzeniem. Dziś ta część miasta nie przypomina już ogromnego blokowiska z czasów NRD. Na 20 hektarach rozciąga się park Ogrody Świata, urządzono w nim m.in. ogród japoński, marokański i włoski, a także największe w Europie założenie w stylu chińskim. Między budynkami powstał też nowoczesny pasaż handlowy. (...) W miejscu wszechobecnego asfaltu powstają tereny zielone, co oprócz względów estetycznych ma także wymiar ekologiczny – mniej wód deszczowych odprowadza się do oczyszczalni. (...) Pod Linked Hybrid wykopano 665 głębokich na sto metrów studzien geotermalnych. Pozyskiwane z nich ciepło przetwarzane jest na energię elektryczną. Wystarczy jej, by ogrzać budynki w zimie i ochłodzić latem. Kompleks ma też własną oczyszczalnię ścieków, która zmniejsza zużycie wody przez mieszkańców o 41 proc. Te usprawnienia nie są wynikiem ekologicznej mody, ale rzeczywistych potrzeb” [33]. W Dallas, stolicy Teksasu, powstaną domy w kształcie pasm wzgórz, pokryte ogrodami; ich plony będą zbierać mieszkańcy. Osiedle nie będzie potrzebowało żadnej energii z zewnątrz – elektryczność wytworzy samo [33]. Współczesne osiedla nastawione są na mariaż techniki i przyrody. Ogrody i tereny zielone w najbliższym miejscu zamieszkania, łatwy dostęp do światła, to cechy dla nich charakterystyczne. Elementem projektowania ekologicznego są również popularne ogrody dachowe, czyli ogrody umiejscowione na dachach budynków, będące elementem filozofii *cradle to cradle* („od kołyski do kołyski”) [36], według której można żyć ekologicznie i bez większych wyrzeczeń i poświęceń, konieczna jest tylko zmiana myślenia. Dachy na przykład, mogą być nie tylko ogrodami, ale również polami

uprawnymi dostarczającymi mieszkańcom miast zdrową, ekologiczną żywność. W odpowiedzi na pomysł powstał ruch „zielonych dachów”, w ramach którego architekt William A. McDonough zaprojektował zielony dach dla ratusza w Chicago. Szczyt jedenastopiętrowego budynku pokryła gęsta warstwa roślinności – 20 tys. roślin ponad stu gatunków. Taki ogród latem chłodzi budynek, sprzyja odświeżaniu powietrza i służy retencji wody deszczowej, która spływa ze zwykłych dachów bezużytecznie do kanalizacji. Poza tym z takiego lokalnego ekosystemu chętnie korzystają ptaki [37]. Nie tylko na dachach, ale i „bliżej ziemi” działają „zieloni partyzanci”, czyli ruch społeczny osób, które porządkują przestrzeń miejską, sprzątają rabatki, sadzą nowe rośliny.

PODSUMOWANIE

Budowanie podstawowych elementów przestrzeni życia człowieka to najczęściej zadanie architektów, miejskich planistów czy architektów krajobrazu, a szczególnie widoczne jest to m.in. na mapach miast. Jedną z koncepcji, która zdobyła szczególną popularność w okresie intensywnej urbanizacji, towarzyszącej industrializacji Europy i Stanów Zjednoczonych na przełomie XIX w. i XX w., była koncepcja miast ogrodów. Wykorzystano jej założenia, bądź jej wybrane elementy do tworzenia planów miast czy wielu osiedli mieszkalnych, często przyfabrycznych, budowanych w związku z rozwojem lokalnego przedsiębiorstwa przemysłowego i zaspokajających potrzeby zatrudnionych w nim pracowników. Założenia idei miast ogrodów uwzględniają istotną rolę środowiska naturalnego w bezpośrednim otoczeniu człowieka, dlatego koncepcja ta jest szczególnie ważna w przypadku omawiania kwestii zdrowotnych mieszkańców miast (w kontekście zdrowia środowiskowego). Miasta ogrody są doskonałym przykładem współzależności zdrowia i środowiska przyrodniczego, fizycznego, społecznego. Idea ta wskazuje również, że zdrowie nie może być rozpatrywane w próżni, w oderwaniu od któregoś z wyżej wymienionych elementów. Dziś już nie tylko pracownicy służby zdrowia i specjaliści zdrowia publicznego pozostają decydentami w sferze zdrowotnej. Również mieszkańcy poszczególnych miast, w sposób bardziej lub mniej świadomy, poprzez zrzeszanie się, oddolne inicjatywy i działania poprawiające przestrzeń miejską, wpływają w sposób pośredni na poprawę wskaźników zdrowotnych populacji. Już samo poczucie bezpieczeństwa, przestrzeni terenów zielonych, większa integracja społeczna pozytywnie oddziałują na zdrowie.

Przeobrażenia współczesnego świata, zarówno polityczne, ekonomiczne, jak i społeczne, sprawiły, że procesy urbanizacji mają charakter globalny, nadając miastom szczególne znaczenie w rozwoju poszczególnych regionów. Wraz z rozwojem miast i demokratyzacją przestrzeni publicznej nową rolę otrzymali jej mieszkańcy, wyposażeni, dzięki nowoczesnej technologii, w nowe narzędzia przydatne w ich działaniach. To inicjatywy formalnych lub nieformalnych grup społecznych, w postaci stowarzyszeń czy też jednorazowych inicjatyw sąsiedzkich, nadają współcześnie kształt przestrzeni miejskiej. Działania te w Polsce często ograniczają się do ruchów protestu, typu *NIMBY* czy *BANANA*, lub do jednorazowych inicjatyw wokół konkretnego problemu. Przybývá inicjatyw długofalowych, opartych o strukturę organizacji czy instytucji, a także nieformalnych ruchów społecznych, opartych o struktury funkcjonujące

w przestrzeni Internetu, którego niezależność pozwala na wypełnianie roli czwartej władzy w miastach. Ze względu na brak formalnych struktur, trudno uznać ich podmiotowość i traktować jak partnerów w dyskursie publicznym [31]. Nowe rozwiązania w kształtowaniu elementów środowiska naturalnego w przestrzeni miejskiej polskich miast to wynik zmian społecznych takich jak wzrost wykształcenia, większa świadomość zachowań prozdrowotnych czy nowe rozwiązania komunikacyjne, dające lepszy kontakt z innymi krajami. Zmiany te są również czynnikami demokratyzacji życia społecznego, przejawiającej się na przykład w postaci budżetów partycypacyjnych. Sprawia to, że obecnie mamy do czynienia z „nowymi obywatelami” – jednostkami świadomymi swoich praw w przestrzeni publicznej.

Mnogość inicjatyw społecznych to pozytywne zjawisko. Wiedzę o nich warto systematyzować, aby możliwe było wyciąganie wniosków na przyszłość. Jedną z metod analizy inicjatyw prośrodowiskowych w przestrzeni publicznej jest ich mapowanie, czyli opracowywanie map, które określają problemy istotne dla najbliższego otoczenia. Interesujące nas inicjatywy dotyczą kwestii ekologicznych, organizacji zielonych terenów i miejsc rekreacji, branżowych sklepów, miejsc przyjęć materiałów do obróbki wtórnej. Oprócz zebrania informacji o przestrzeni życia mieszkańców danego obszaru, mapowanie spełnia funkcję integrującą społeczność lokalną i angażuje ją w rozwój zrównoważony [38]. Wydaje się, że jeśli istnieją możliwości (przede wszystkim finansowe i organizacyjne) przeprowadzenia mapowania na poziomie dzielnicy czy całego miasta, warto tego typu działania przeprowadzić, w celu wsparcia środowiska naturalnego w mieście oraz lokalnego rozwoju społecznego. Obecnie idea miast ogrodów kształtuje ład społeczny i ład przestrzenny lokalnie, tj. w poszczególnych miejscowościach, dzielnicach lub osiedlach, w mniejszym stopniu natomiast w skali ogólnomiejskiej i ogólnopolskiej, o czym mogą świadczyć wyniki wyborcze Partii Zielonych, promującej ekologiczne postulaty. Nie oznacza to jednak, że ta ścieżka rozwoju jest zamknięta. Przykład Podkowy Leśnej czy nowoczesnych ekoosiedli z całego świata świadczy o tym, że z czasem idea miast ogrodów może na nowo stać się wytyczną planowania miejskiego, swoistą odpowiedzią na urbanizację.

PIŚMIENNICTWO

- Dubos R. Człowiek, środowisko, adaptacja. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich; 1970.
- Opolski J. Zdrowie publiczne – geneza, przedmiot i zakres. Wprowadzenie do zagadnienia. W: Opolski J (red.). Zdrowie publiczne. Wybrane zagadnienia. T. I. Warszawa: Szkoła Zdrowia Publicznego CMKP; 2011: 9–29.
- Gzell S. Miasto i zdrowie – w Polsce i poza Polską. Warszawa: Wydawnictwo Politechniki Warszawskiej; 1993.
- Stahel WR, Ready-Mulvey G. Jobs for tomorrow: the potential for substituting manpower for energy. New York: Vantage Press; 1981.
- Environmental Health and Role of Medical Professional. Report on a WHO Consultation, Berlin. 1996.01.16–18; Copenhagen: WHO Regional Office; 1996. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/108420/1/EUR_ICP_NEAP_01_02_04.pdf?ua=1 (dostęp: 2014.06.25).
- Muszyńska-Graca M. Medycyna środowiskowa. Materiały szkoleniowe. http://www.ietu.katowice.pl/wpr/Dokumenty/Materialy_szkoleniowe/Szkol2/13-muszyńska.pdf (dostęp: 2014.06.25).
- Jarosińska D. Medycyna środowiskowa – integracja nauk medycznych na rzecz zdrowia środowiskowego. Med Srod. 1998; 1(1): 5–9.
- Karski JB. Promocja zdrowia jako czynnik integrujący uwarunkowania rozwoju idei zdrowego domu. W: Materiały konferencyjne „Zdrowy dom”. Warszawa: 23–24 września 1993: 147–150.
- Bańka A. Społeczna psychologia środowiskowa. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar; 2002.
- Jarosińska D. Zasada zapobiegawczości w zdrowiu środowiskowym – podstawowe założenia i zastosowanie. Med Srod. 2004; 7(1): 57–58.
- Nadakavukaren A. Our Global Environment. A Health Perspective. 4th ed. Illinois: Waveland Press, Inc. Prospect Heights; 1995.
- Szczepańska-Góra A, Jarosińska D. Środowisko na rzecz zdrowia – w drodze do zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich Europy. Med Srod. 2003; 6(1): 69–77.
- Dobrzyński W. Zdrowie publiczne a idea miast-ogrodów. Warszawa; 1911.
- www.miastaogrody.pl (dostęp: 2014.07.12)
- Czyżewski, A. Trzewia Lewiatana: antropologiczna interpretacja utopii miasta-ogrodu. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego; 2001.
- Sokołowska-Moskwiak, J. Idea miasta-ogrodu na przykładach osiedli miast górnośląskich. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej; 2011.
- Karta ateńska. Postanowienia konferencji w Atenach w 1931 roku [Congres International d'Architecture Moderne]. Tł. K. Pawłowski, dostęp <http://www.zabytki-tonz.pl/pliki/karta%20atenska.pdf> (dostęp: 2014.07.).
- Szulcewska B. Koncepcja rozwoju zrównoważonego jako podstawa strategii regionalnej – uwagi metodyczne. Człowiek i Środowisko. 2000; 24: 137–153.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 Prawo ochrony środowiska (dział II, pkt. 50).
- Dobrzyński W. Postępy idei miast-ogrodów w Anglii i u nas. Warszawa; 1914.
- Holewiński, J. Miasto przyszłości (Garden City). Warszawa: Wydawnictwo Kasy Wzajemnej Pomocy i Przejorności dla Osób Pracujących na Polu Technicznym; 1909.
- <http://www.planergia.pl/technologie/item/577-zr%C3%B3wnowa%C5%BCone-miasta-w-polsce> (dostęp: 2014.07.10).
- Blumer H. Implikacje socjologiczne myśli George'a Herberta Meada. W: Jasińska-Kania A, Nijakowski LM, Szacki J, Ziółkowski M, (red.). Współczesne teorie socjologiczne. Tom I. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar; 2006: 262–271.
- Turowski J. Socjologia. Małe struktury społeczne. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; 2001.
- Szczepański J. Elementarne pojęcia socjologii. Warszawa: PWN; 1970.
- Marody M. Formatowanie społeczeństwa – o starych i nowych sposobach uspołecznienia działań. W: Flis M, Frysztacki K, Skąpska G, Polak P, (red.). Co się dzieje ze społeczeństwem? Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego; 2011, 133–140.
- Habermas J. Działanie zorientowane na osiągnięcie porozumienia. W: Jasińska-Kania A, Nijakowski LM, Szacki J, Ziółkowski M. Współczesne teorie socjologiczne. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar; 2006, 969–974.
- Castells M. Społeczeństwo sieci. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; 2008.
- Lofland J. Social movement Organization. Guide to research insurgent realities. New Brunswick (USA) and London (UK): Aldine Transaction, A Division of Transaction Publishers; 1996. http://books.google.pl/books?id=flygtwSzn0oC&pg=PR3&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false (dostęp: 2014.07.14).
- Castells M. Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; 2013.
- Kubicki P. Przede wszystkim jakość – poprawa jakości usług świadczonych przez JST dzięki modernizacji procesów zarządzania i podniesieniu kwalifikacji. http://wartowiedziec.org/attachments/article/18952/Jakosc_konf_podsum_dr_Pawel_Kubicki.pdf (dostęp: 2014.07.06).
- Törnqvist, G. The Geography of Creativity. Cheltenham (UK), Northampton (MA): Edward Elgar Publishing Ltd; 2011.
- Kaniewski Ł, Żylski T. Bloki dla ludzi. <http://www.focus.pl/czlowiek/bloki-dla-ludzi-7537> (dostęp: 2014.07.01).
- Szyperska U. Powrót do ogrodu. <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/rynek/300663,1,zielone-miasta-ogrody.read> (dostęp: 2014.06.25).
- <http://www.miastaogrody.pl/festiwale-2014/> (dostęp: 2014.07.12).
- McDonough W, Braungart M. Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things. North Point Press; 2002.
- Bendyk E. Marchewka na dachu. Polityka. 2009; 16(2701): 70–73.
- Calderbank M. Wykorzystywanie mapowania do rozpoznawania, oceny i wsparcia rozwoju zrównoważonego społeczności lokalnych. W: Lebenstein B, Schindler J, Skrzypiec R, (red.). Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego; 2010, 283–292.

Social aspects of urban space management in the context of environmental health – from the garden city idea to current social movements

Abstract

Introduction and aim of the study. Among the most valuable solutions in urban planning was the idea of a garden city, coined by British community activist, Ebenezer Howard, at the end of 19th century. At present, apart from urban planning, various types of social movements based on social and emotional engagement are an important component in the process of care of population health. The main goal of the study is to present a review of new forms of social movements acting on behalf of improvement of the quality of life and health of urban inhabitants, which have emerged as a consequence of contemporary social changes.

Short description of state of knowledge. Creating new solutions to improve the quality of health of urban communities by the inhabitants themselves is extremely precious in an increasingly more urbanized social reality. Active participation of recipients in public health programmes is a basic rule. Review of contemporary ecological social movements, based on new forms of social activity is 'the reason to reflect upon ways of social and health policy as well as productive usage of potential in these activities', in which the pretext for consideration in what way social and health policy may use the created initiatives on a wider scale, and what can be done in order not to squander their potential.

Summary. At present, social organizations and movements are an important element of environmental health, because they engage/involve local communities in the solving of environmental problems. Analysis of social activity focused on environmental health policy may assume the form of a map, which may facilitate the stimulation of local communities to undertake further actions.

Key words

social movements, urban space management, garden city idea, quality of life, public health, mapping